

Hättornas skog

HANS RYDBERG

Har du besökt en trollskog under senhösten en regndisig dag då dunklet ruvar över de svällande mosskuddarna och kylan nyper litet lätt i örnsnibbarna? Har du fallit på knä i den mjuka mossan och negligerat trattkantarellerna som i flockar brett ut sig i väntan på att bli avplockade och uppträdda på en tråd? Om inte, så gör ett försök! Jag lovar och bedyrar; du kommer inte att ångra dig! Du kommer att möta en ny värld - en värld av förunderliga varelser som du kanske inte tidigare har sett. Du har beviljats inträde i hättornas rike!

Här står de allihop - små golvlampor i än granna, än dystra färger, liksom uppskjutna ur skogsgolvet, genom mossan. Deras små sporer skall under några fattiga höstveckor singla ned från lamellerna och dimpa ned strax intill i den svaga, knappt märkbara vind som råder här. Så en dag när stormen sveper genom skogen skall små turbulenser i marknivå lyfta upp moln av sporer som med ens ges möjlighet att lämna skogen för en chartertripp ut i stora världen.

Men låt oss nu knävandra i hättornas skog. Låt oss bekanta oss med dessa förunderligt skira varelser, som blyga och ödmjuka står där utan andra anspråk än att bara få finnas till.

Först i ledet är rosenhättan *Mycena rosella*. Som små skära knappar på tunna, likaså skära skaft sticker de upp ur mossan. Färgen gör svampen lätt att känna igen. När rosenhättan finns i mängd kan vi vara säkra på att skogen stått här länge. I de plockhuggna bondskogarna där förnan av gamla granar regnat i sekler, där hittar vi den.

Bortom rosenhättorna står en ensam svamp med en betydligt dystrare färgton. Under den klockformade hatten, finner vi en likaledes mörk och blank fot. Vi lyfter upp svampen och vad ser vi? Mjök! Jovisst! Den

vita saften gör arten lätt att känna igen. Det är mjölkhättan *Mycena galopus* vi hittat! Den är en av våra vanligaste hättor. Den varierar mycket i hattfärg; det finns exemplar som är alldeles vita och sådana som är svartbruna. Strax intill står ytterligare några mjölkhättor. En av dem ser mycket märklig ut. Hatten liknar en nåldyna med ett antal långa hår i vars spets sitter som en liten kula. Det som vi ser är ett angrepp. Bildningarna hör till en algsvamp, hättemöglet *Spinellus fusiger*, som nästan uteslutande angriper hättor.

Några meter längre bort står en grupp hättor med en mer långsträckt, rundat konisk hatt. Den är hudfärgad med ett stänk av rosa, men kan också vara brun eller gråbrun. Vi ser direkt att det är en annan art. Den saknar mjölksaft och har enfärgade lameller. Vi lyfter upp den mot näsan och drar in. En säregen lukt av plåster är tydlig! Vi har med säkerhet

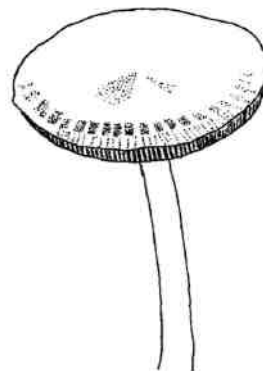

Rosenhätta *Mycena rosella*. Teckning: Bengt Nicolson.

hittat frosthätta *Mycena metata*, denna utmärkt vanliga barrskogssvamp, som dyker upp nästan överallt, särskilt då under senhösten när andra svampar tröttnat. Svampen kan ha en varierande färgskala och hatten har inte alltid den här avrundat koniska formen, vilket gör att den många gånger är svår att känna igen. Plåsterlukten avslöjar den då i regel. Om du är osäker på lukten; lägg svampen en stund i en tändsticksask eller i en liten plastburk (fotoburk) med påsatt lock - då koncentreras och förtydligas lukten!

Vi reser oss upp och stegar bort mot ett vindfälle - en gammal granlåga, som nu börjar bli överväxt av mossor. Ovanpå lågan ser vi att det växer flera arter hättor. Den första vi lägger märke till är en liten hätta med blekbrun och strimmig hatt och en kort, nedtill litet böjd fot. Vi lyfter upp den och lägger direkt märke till skivornas vackert rödfärgade egg. Vi bryter foten mitt itu och ser att det inte kommer fram någon saft. Vi har funnit den rödeggade hättan *Mycena rubromarginata*, en ganska vanlig svamp på just död ved av barrträd. Bredvid den rödeggade hättan växer en annan hätta med gråbrun hatt och klargul fot som i den nedre delen är rödbrun. Hatten är klibbig och lukten litet speciell, ungefär som färsk gurka. Tittar vi på lamellerna ser vi att de är gråaktiga med små rödbruna stänk. Den här svampen heter stor flåhätta *Mycena viscosa*, av vissa författare ansedd som en varietet av flåhättan. De yttre skillnaderna är dock tydliga. Den mindre arten, flåhätta *Mycena epipterygia*, har en ljusare, ofta slemmigare hatt samt en fot som är gul även vid basen. Den är mindre och bräckligare och växer dessutom inte på ved.

Någon flåhätta ser vi dock inte, men i mossan några meter från stormfället växer istället en mycket liten, starkt slemmig, blekt färgad hätta med vit fot som är inbäddad i ett lager av slem. Lamellerna är likaså vita och löper ned något på foten. Denna svamp heter slemhätta *Mycena rorida* och är inte så vanlig, men genom sin litenhet sannolikt förbisedd.

Rättikhätta *Mycena pura*. Teckning: Bengt Nicolson.

Vi vandrar vidare i jakt på nya spännande hättor. Just nu verkar det mest vara frosthättor. Men så plötsligt! Där! Vi knäböjer kring några små gråa svampar, vars hattar bara är några millimeter stora. Vi lyfter upp en av svamparna och vänder på den. Skivorna är rent grå med ljusare egg och löper ned ett stycke på foten. Luktar den något? Luktprovet avslöjar svampen direkt! Det luktar mjöl, intensivt mjöl, ovanligt starkt för att komma från en så liten svamp. Arten heter mjölhätta *Mycena cinerella*. Tillsammans med mjölhättan växer några liknande svampar. Deras hattar är inte platta eller rundkupade som hos mjölhättan, utan starkt koniska till nästan cylindermåttade. Om vi hade tittat på sporer i mikroskop hade vi också sett att dessa varit större än hos mjölhättan. Den här snarlika arten har inget svenskt namn. På latin heter den *Mycena cineroides*. Den är inte ovanlig och man kan, som i det här fallet, ofta se den växa tillsammans med sin nära släkting. Vissa författare hävdar att de är samma art, men av de svampar som växer här i hättornas skog ser vi inga mellanformer.

Vi lämnar mjölhättorna för en stund och upptäcker efter ett tag svampar med violett färgton. Skivorna är glesa, något sågade i kanten och starkt urnupna. Lukten är frän och

stark som hos rättika. Foten är ihålig och rätt kort. Den här svampen är vanlig och heter rättikhätta *Mycena pura*.

Det vimlar av hättor i skogen. Störst av dem är nog fläckhättan *Mycena zephrus*. Hatten är smutsvit, ofta flera centimeter bred och har köttbruna fläckar överallt ovanpå och undertill på lamellerna. Denna art trivs bra i gamla barrskogar, där den ibland kan breda ut sig över stora ytor.

Så stannar vi upp framför en gråbrunaktig hätta igen. Den liknar litet grand en mjölkhätta, men hatten är strimmigare i kanten och ovanpå hatten finns ett rimfrostliknande lager. När vi luktar på svampen känner vi en tydlig, mycket stark lukt av nitrösa gaser. Den växer inte i tuvor på ruten ved som luthättan *Mycena alcalina* brukar göra utan den växer på marken mitt i mossan. Vi måste konsultera vår svampflora och vi ser då att vi hittat en närstående art - ammoniakhättan *Mycena leptcephala* (tidigare *M. chlorinellä*), som inte är ovanlig i barrskog. Säkrast bestämmer man arten i mikroskopet. Om man skrapar med ett rakblad över fothuden, kan man med skräpet på objektglaset genom linserna se de egendomliga hudcellerna, vilka liknar krökta klubbor.

Skogspromenaden är slut. Om vi hade stannat ett par timmar till skulle vi säkert kunna ha räknat ännu flera arter. Hättorna är nämligen mycket talrika i barrskogar, men vissa arter som rynkhättan *Mycena galericulata*, är betydligt vanligare i lövskog. Några arter är mycket små och växer på fuktiga lövresten eller på mossbevuxen ädellövträdsbark, andra arter har specialiserat sig att växa på multnade bladskaff av ormbunkar eller på vissna strån av tågväxter *Juncus* spp.

Vi har i Sverige ett 80-tal arter hättor, vilka samtliga är förnasvampar med vita sporer och spåda, tunnköttiga, i regel klockformiga hattar och långa smala fötter. Många arter är lätta att bestämma, eftersom substratet, lukten, mjölksaftens och skiveggens färg ger goda ledtrådar för bestämningen. Vissa arter är också

starkt färgade eller har en mer eller mindre klibbig-slemmig hatt och fot. I många fall måste man emellertid studera de mikroskopiska karaktärerna. Det är då främst sporererna, deras storlek och form samt cystiderna, som kan behöva en analys. Cystiderna är en slags sterila celler i änden på hyftrådarna. Hos hättorna är det främst cystiderna på lamellerna som är av intresse för artbestämningen. Dessa celler varierar i formen och kan vara klubblika, cylindriska eller flaskformiga med ibland tydliga, fingerlika utskott.

Hättorna är en grupp svampar, där vår kunskap om arterna ännu är rätt bristfällig. För den som vill studera hättor närmare finns numera vackra färgbilder och/eller användbara bestämningsnycklar i några av de mest använda svampböckerna såsom Phillips & Jacobsson (1982), Moser (1983), Ryman & Holmåsen (1984), Breitenbach & Kränzlin (1991), Hansen & Knudsen (1992) och Bon (1994). Några specialarbeten värda att nämna är också Kuhner (1935) och Smith (1947). Så välkommen nästa höst till en ny tur i hättornas skog!

Litteratur:

- Bon, M. 1987: *Svampar*. Bonnier Alba. Vitoria, Spanien.
- Breitenbach, J. & Kränzlin, F. 1991: *Pilze der Schweiz*. Band 3. Röhrlinge und Blätterpilze, 1 teil. Verlag Mykologia. Luzern.
- Hansen, L. & Knudsen, H. (ed.) 1992: *Nordic Macro-mycetes*. Vol 2.
- Kuhner, R. 1935: Le Genre *Mycena* Fries - *Encyclopédie Mycologique* 10. Paris.
- Moser, M. 1983: *Kleine Kryptogamenflora. Die Röhrlinge und Blätterpilze* 2 Teil. Gustav Fischer Verlag. Stuttgart.
- Moser, M. & Jillich, W. 1985-94: *Farbatlas der Basidiomyceten III* (Mycena 4). Gustav Fischer Verlag. Stuttgart.
- Phillips, R. & Jacobsson, S. 1982: *Norstedts stora svampbok*. Stockholm.
- Smith, A. H. 1947: *North American Species of Mycena*. University of Michigan Press.